

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

p-ISSN 0551-911X, e-ISSN 2353-8104

Received: 22 June 2026

Revised: 3 July 2026

Accepted: 25 July 2026

Published: 28 September 2026

<https://doi.org/10.21697/pk.2026.69.3.06>

PAWEŁ SOBCZYK

Uniwersytet Opolski; Akademia Sztuki Wojennej

pawel.sobczyk@uni.opole.pl

<https://orcid.org/0000-0003-1754-6096>

RELACJE PAŃSTWO-KOŚCIOŁ W PRZESTRZENI EDUKACYJNEJ OSTATNICH LAT. OD MODELU KONSENSUALNEGO DO KRYZYSU JEGO STOSOWANIA

Treść: Wstęp; 1. Zmiana *status quo* i jej skutki; 2. Ocena relacji państwo-Kościół w przestrzeni edukacyjnej i nie tylko; 2.1. Administratywizacja relacji państwo-Kościół; 2.2. Instrumentalizacja bezstronności światopoglądowej; 2.3. Osłabienie kultury konsensualnego określania relacji państwo-Kościół; 2.4. Słabość strategiczna Kościoła jako problem prawny, a nie tylko duszpasterski; 3. Katalog możliwych działań ochronnych; Zakończenie

Wstęp

Tytułowe pojęcie „przestrzeń edukacyjna” nie należy do języka prawnego¹. Nie ma definicji legalnej ani takiej, którą można byłoby odwoływać wyłącznie w drodze wykładni językowej obowiązujących przepisów. Można je jednak wykorzystać jako kategorię naukową, porządkującą analizę relacji państwo-Kościół w obszarze wychowania i kształcenia (Zieliński 2017). Na potrzeby niniejszego artykułu jako

¹ Tytuł artykułu nawiązuje do referatu wygłoszonego przez autora na zaproszenie Organizatorów Konferencji Naukowej, pt. „Kreślić nowe mapy nadziei – znaczenie i aktualność wychowania katolickiego w polskiej rzeczywistości”, która odbyła się 20 maja 2026 r. w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

przestrzeń edukacyjną w relacjach państwo–Kościół przyjmuje się konstytucyjnie ukształtowany obszar normatywno-instytucjonalny i aksjologiczny, w którym dochodzi do realizacji prawa do nauki oraz wolności sumienia i religii poprzez proces wychowania i kształcenia, współtworzony przez państwo, rodziców oraz Kościoły i inne związki wyznaniowe, przy zachowaniu zasady bezstronności światopoglądowej władz publicznych oraz poszanowaniu pluralizmu (Matusiak-Frącczak 2025; Warchałowski 2022; Brzozowski 2006). Tak rozumiane pojęcie obejmuje co najmniej trzy wymiary: prawny, instytucjonalny oraz funkcjonalny.

W polskim porządku konstytucyjnym punkt wyjścia analiz na temat relacji państwo–Kościół w przestrzeni edukacyjnej ostatnich lat jest zasadniczo jasny (Szymanek 2012b; Więcek 2013; Abramowicz 2012; Szymanek 2012a). Z jednej strony Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w art. 25 nakazuje władzom publicznym zachowanie bezstronności w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych oraz opiera relacje państwo–Kościół na poszanowaniu autonomii i wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, a zarazem na współdziałaniu dla dobra człowieka i dobra wspólnego (Borecki 2018; Bzdyrak 2017; Falski 2018). Z drugiej strony ta sama Konstytucja w art. 48 i 53 gwarantuje rodzicom prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie z własnymi przekonaniami oraz dopuszcza nauczanie w szkole religii kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej (Konstytucja 1997, art. 25, ust. 2-3, art. 48, ust. 1, art. 53, ust. 3-4). Nie mamy więc w Polsce modelu wrogiej separacji, lecz model bezstronności połączonej z kooperacją i ochroną wolności religijnej rodziny. W doktrynie prawa wyznaniowego podkreśla się, że art. 25 Konstytucji stanowi podstawową normę ustrojową dla określenia pozycji Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz ich relacji z państwem (Abramowicz 2012; Mezglewski et al. 2011; Szymanek 2012a; Szymanek 2012b; Pilich 2025; Piszko 2018).

Konstytucyjna podstawa nauczania religii ma przy tym charakter złożony. Artykuł 53 ust. 4 Konstytucji RP ustanawia wyraźną

gwarancję dopuszczalności nauczania w szkole religii Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, zastrzegając jednocześnie, że wolność sumienia i religii innych osób nie może zostać naruszona. Przepis ten należy odczytywać łącznie z wolnością religii, prawem rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie z ich przekonaniami oraz prawem do nauki (Konstytucja 1997, art. 53, ust. 1–3, art. 48, ust. 1, art. 70, ust. 1). Nie wynika z niego konstytucjonalizacja każdego szczegółu organizacyjnego ani niezmiennosc określonego wymiaru zajęć. Wynika natomiast zakaz takiego kształtowania warunków nauczania religii, które czyniłoby korzystanie z konstytucyjnie chronionych wolności i praw iluzorycznym.

Model konstytucyjny został doprecyzowany na poziomie ustawowym i konkordatowym. Art. 12 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty stanowi, że publiczne przedszkola i szkoły podstawowe organizują naukę religii na życzenie rodziców, a szkoły ponadpodstawowe na życzenie rodziców albo samych uczniów, przy czym po osiągnięciu pełnoletności decydują uczniowie (Ustawa 1991, art. 12, ust. 1–2; Pilich 2025; Piszko 2018). Co szczególnie ważne, ust. 2 tego przepisu nie daje ministrowi wolnej ręki: warunki i sposób wykonywania tych zadań mają być określane w drodze rozporządzenia „w porozumieniu” z władzami Kościoła Katolickiego, Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz innych Kościołów i związków wyznaniowych.

Zwrócić należy uwagę, że ustawowy wymóg działania „w porozumieniu” nie został ustanowiony wyłącznie na rzecz Kościoła Katolickiego. Obejmuje on także Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny oraz inne Kościoły i związki wyznaniowe. Analizowany spór ma zatem wymiar szerszy niż bilateralne relacje państwa z Kościołem Katolickim, nawet jeżeli ze względu na skalę nauczania religii katolickiej oraz konkordatową podstawę jej organizowania ten właśnie aspekt konfliktu pozostaje najbardziej widoczny. Artykuł 25 ust. 1 Konstytucji RP wymaga równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych, co nie oznacza identyczności ich sytuacji

prawnej, lecz wyklucza arbitralne różnicowanie podmiotów znajdujących się w porównywalnej sytuacji.

Na tym tle konieczne jest uporządkowanie aparatu pojęciowego. Artykuł 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty posługuje się zwrotem „w porozumieniu” i właśnie ten zwrot określa ustawowy warunek wydania rozporządzenia. Konkordat używa natomiast pojęcia „uzgodnień” w odniesieniu do kryteriów wykształcenia pedagogicznego nauczycieli religii (Konkordat 1993, art. 12, ust. 3) oraz do spraw wymagających nowych lub dodatkowych rozwiązań (Konkordat 1993, art. 27). Pojęcia te pozostają bliskie funkcjonalnie, ponieważ wyrażają odrzucenie jednostronnego kształtowania materii objętej współdziałaniem, nie są jednak tożsame pod względem podstawy prawnej i zakresu zastosowania. Dlatego w dalszych rozważaniach określenie „mechanizm konsensualny” będzie używane jako kategoria nadrzędna, natomiast terminy „porozumienie” i „uzgodnienie” będą stosowane zgodnie z terminologią właściwego aktu normatywnego.

Analogicznie w odniesieniu do Kościoła Katolickiego Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską potwierdza, że państwo – uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji – gwarantuje organizowanie nauki religii w publicznych szkołach i przedszkolach zgodnie z wolą zainteresowanych, w ramach planu zajęć (Krukowski 1999, 135). Jednocześnie przewiduje, że program nauczania religii i podręczniki opracowuje władza kościelna, nauczyciele religii muszą posiadać *missio canonica*, a kryteria wykształcenia pedagogicznego oraz forma uzupełnienia tego wykształcenia mają być przedmiotem uzgodnień kompetentnych władz państwowych z Konferencją Episkopatu Polski (Konkordat 1993, art. 12, ust. 1-4). Znaczenie ma także art. 27 Konkordatu, zgodnie z którym sprawy wymagające nowych lub dodatkowych rozwiązań mają być regulowane w drodze nowych umów albo uzgodnień między Rządem RP a Konferencją Episkopatu Polski upoważnioną przez Stolicę Apostolską (Krukowski 1999).

Już z tego zestawienia wynika ważny wniosek. W przestrzeni edukacyjnej państwo nie jest jedynym gospodarzem kwestii nauczania religii w szkole. Owszem, szkoła publiczna należy do sfery

wykonywania zadań publicznych, ale ustrojodawca oraz prawodawcy: ustawowy i konkordatowy nie przyjęli modelu czysto administracyjnego. Przyjęli model współregulacji, dialogu i konsensualnego kształtowania rozwiązań. Dlatego ocena zgodności najnowszych działań regulacyjnych państwa nie może ograniczać się do pytania, czy minister miał formalną kompetencję do wydania rozporządzenia. Trzeba pytać również, czy został dochowany ustawowy wymóg działania „w porozumieniu” oraz konstytucyjna zasada współdziałania.

Mając na względzie powyższe ustalenia, teza artykułu jest następująca: w ostatnich latach spór o obecność religii w polskiej szkole nie jest w istocie sporem wyłącznie o liczbę godzin religii, miejsce lekcji religii w planie zajęć czy sposób liczenia średniej ocen na świadectwie. Jest to przede wszystkim spór o to, jak rozumieć konstytucyjny model relacji między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w sferze wychowania i edukacji, a zatem w tytułowej „przestrzeni edukacyjnej”.

1. Zmiana *status quo* i jej skutki

Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych kształtował się głównie w latach 1989-1998, a jego normatywnymi cezurami były tzw. ustawy wyznaniowe z 17 maja 1989 r. oraz wejście w życie Konkordatu 25 kwietnia 1998 r. (Ustawa 1989a; Ustawa 1989b; Ustawa 1991, art. 12; Konkordat 1993, art. 12).

Przez wiele lat model ten funkcjonował względnie stabilnie. Rozporządzenie z 14 kwietnia 1992 r., w tekście jednolitym ogłoszonym w 2020 r., zakładało m.in. organizowanie nauki religii i etyki na życzenie uprawnionych, zakaz dyskryminacji z powodu uczestniczenia albo nieuczestniczenia w tych zajęciach, obowiązek zapewnienia opieki uczniom niekorzystającym z religii lub etyki oraz szczególną rolę właściwych władz kościelnych w zakresie programów nauczania, podręczników i skierowania do nauczania religii (Rozporządzenie 1992).

W ostatnich latach, tzn. po wyborach parlamentarnych, które odbyły się 15 października 2023 r., doszło jednak do wyraźnego przyspieszenia zmian. Najpierw rozporządzeniem Ministra Edukacji

z 22 marca 2024 r. zrezygnowano z wliczania ocen z religii i etyki do średniej rocznych i końcowych ocen klasyfikacyjnych (Rozporządzenie 2024a). Następnie rozporządzeniem Ministra Edukacji z 26 lipca 2024 r. zmieniono zasady organizacji lekcji religii w szkołach publicznych, w tym kwestie tworzenia grup oraz organizacji zajęć w grupach międzyoddziałowych i międzyklasowych (Rozporządzenie 2024b). Kolejny krok nastąpił 17 stycznia 2025 r., gdy Minister Edukacji podpisał rozporządzenie przewidujące od 1 września 2025 r. ujednolicenie tygodniowego wymiaru religii i etyki do jednej godziny tygodniowo oraz zasadę umieszczania tych zajęć bezpośrednio przed obowiązkowymi zajęciami edukacyjnymi ucznia albo bezpośrednio po nich (Rozporządzenie 2025).

To właśnie te działania uruchomiły najpoważniejszy od lat spór prawny (i nie tylko prawny) dotyczący obecności religii w polskiej szkole. Wyrokiem z 27 listopada 2024 r. w sprawie U 10/24 Trybunał Konstytucyjny uznał, że rozporządzenie Ministra Edukacji z 26 lipca 2024 r. jest w całości niezgodne z art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty w związku z art. 92 ust. 1, art. 25 ust. 3, art. 2 i art. 7 Konstytucji. Sednem rozstrzygnięcia było więc nie tylko to, co zmieniono, lecz także jak to uczyniono – bez dochowania ustawowego wymogu działania „w porozumieniu” z właściwymi władzami kościelnymi i wyznaniowymi (TK 2024). Następnie wyrokiem z 22 maja 2025 r. w sprawie U 11/24 Trybunał uznał za niezgodne z Konstytucją także przepisy rozporządzenia z 22 marca 2024 r. w zakresie, w jakim nie uwzględniały oceny klasyfikacyjnej uzyskanej z religii w średniej ocen ucznia i zostały wydane bez wymaganego porozumienia z władzami Kościoła Katolickiego (TK 2025a). Wreszcie w wyroku z 3 lipca 2025 r. w sprawie U 2/25 Trybunał Konstytucyjny rozpoznał wniosek dotyczący rozporządzenia z 17 stycznia 2025 r., wskazując na problem zgodności nowych zasad organizacji nauki religii z art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty w związku z konstytucyjnym modelem współdziałania (TK 2025b).

Należy zatem wyraźnie podkreślić, że nie mamy do czynienia z jednym incydentalnym rozstrzygnięciem, lecz z ukształtowaniem się spójnej linii orzeczniczej Trybunału Konstytucyjnego w sprawach

U 10/24, U 11/24 i U 2/25. Trybunał konsekwentnie podkreślił, że konstytucyjno-konkordatowy model regulacji nauczania religii opiera się na mechanizmie konsensualnym, którego ustawowym wyrazem jest wymóg działania „w porozumieniu”, a jego pominięcie prowadzi do niezgodności aktu wykonawczego z Konstytucją (por. wcześniejsze orzecznictwo dotyczące religii w szkole: TK 1993; TK 1994; TK 2009). Przypomnieć w tym miejscu wypada, że religia jako przedmiot w edukacji publicznej jest jedynym przedmiotem, który ma rangę konstytucyjną, co podkreślają w swoich publikacjach między innymi Artur Mezglewski i Paweł Sobczyk (Mezglewski 2009; Sobczyk 2008).

Z perspektywy prawniczej najważniejsze jest więc to, że w ostatnich latach spór przesunął się z poziomu aksjologicznego na poziom ustrojowy. Pytanie nie brzmi już tylko: ile religii w szkole? Zasadnicze pytanie dotyczy tego, czy państwo może jednostronnie przekształcać status nauczania religii w szkole publicznej, skoro art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty wymaga działania „w porozumieniu” z właściwymi władzami Kościołów i innych związków wyznaniowych, a przepisy Konkordatu przewidują uzgodnienia w materiach wskazanych w jego art. 12 ust. 3 i art. 27. W świetle przeprowadzonej analizy odpowiedź powinna być negatywna (Bernaciński 2024; Borecki 2024; Olszówka 2025; Stanisław and Walencik 2024; Stanisław and Walencik 2026).

Z tej rekonstrukcji wynika konieczność przejścia od analizy zmian normatywnych i orzecznictwa do oceny szerszych tendencji w relacjach państwo-Kościół.

2. Ocena relacji państwo-Kościół w przestrzeni edukacyjnej i nie tylko

Rekonstrukcja zmian normatywnych oraz analiza orzecznictwa prowadzą do wniosku, że spór o nauczanie religii w szkole publicznej ma charakter nie tylko organizacyjny, lecz przede wszystkim ustrojowy i, niestety, światopoglądowy. Wymaga to przejścia od opisu regulacji do identyfikacji szerszych tendencji kształtujących współczesne relacje państwo-Kościół.

2.1. Administratywizacja relacji państwo–Kościół

Pierwszą tendencją jest administratywizacja relacji państwo–Kościół w edukacji. Polega ona na traktowaniu zagadnień należących do sfery konstytucyjnej i konkordatowej jako zwykłych kwestii techniczno-organizacyjnych (Borecki 2018). Wymiar godzin, miejsce religii w planie zajęć, sposób uwzględniania oceny czy tworzenie grup międzyoddziałowych nie są jednak neutralnymi detalami administracyjnymi. W praktyce decydują o realnej dostępności nauczania religii, pozycji tego przedmiotu w szkole oraz skuteczności prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z przekonaniem (Janiga 1995; Pisarek 2014).

Właśnie dlatego trzy sprawy TK: U 10/24, U 11/24 i U 2/25, należy odczytywać jako sprzeciw wobec redukcji materii konstytucyjno-konkordatowej do poziomu bieżącego administrowania oświatą. Rozporządzenie jest aktem wykonawczym, ale w tej materii wykonawczość nie oznacza arbitralności. Minister może działać tylko w granicach delegacji ustawowej i z poszanowaniem kwalifikowanego wymogu porozumienia.

2.2. Instrumentalizacja bezstronności światopoglądowej

Druga tendencja to instrumentalizacja pojęcia bezstronności światopoglądowej. W debacie publicznej bezstronność bywa utożsamiana z postulatem stopniowego ograniczania obecności religii w szkole publicznej. Tymczasem art. 25 ust. 2 Konstytucji nie mówi o neutralności, ale o bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, przy jednoczesnym zapewnieniu swobody ich wyrażania w życiu publicznym. Bezstronność nie oznacza więc „wyczyszczenia” szkoły publicznej z religii, lecz zakaz utożsamienia państwa z jedną doktryną oraz obowiązek niedyskryminacyjnego traktowania różnych przekonań².

² Na temat konstytucyjnej zasady bezstronności i jej odróżnienia od neutralności wielokrotnie wypowiadał się Józef Krukowski, który podczas prac Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego jako przedstawiciel Konferencji Episkopatu Polski zabiegał, aby do Konstytucji RP nie wpisywać zasady neutralności, mającej

Europejski standard strasburski również nie wymaga modelu laickiej eliminacji religii ze szkoły. W sprawie Grzelak przeciwko Polsce problemem nie była sama obecność religii w szkole, lecz brak realnej alternatywy w postaci etyki i wynikające z tego skutki dyskryminacyjne (ETPC 2010). W sprawie Folgerø i inni przeciwko Norwegii Europejski Trybunał Praw Człowieka zaakcentował konieczność respektowania prawa rodziców do zapewnienia dzieciom nauczania zgodnego z ich przekonaniami religijnymi i filozoficznymi (ETPC 2007). W sprawie Papageorgiou i inni przeciwko Grecji Trybunał zakwestionował system zwolnień z lekcji religii wymagający ujawniania przekonań (ETPC 2019). Z kolei w sprawie Lautsi i inni przeciwko Włochom Wielka Izba przyznała państwu szeroki margines oceny w kwestii obecności krzyża w klasie (ETPC 2011).

2.3. Osłabienie kultury konsensualnego określania relacji państwo-Kościół

Trzecia tendencja polega na osłabianiu kultury konsensualnego określania relacji państwo-Kościół. W sprawach edukacyjnych obowiązek współdziałania nie jest wyłącznie techniką legislacyjną, lecz elementem konstrukcyjnym modelu konstytucyjnego. Stanowi instytucjonalny wyraz zasad autonomii, wzajemnej niezależności i współdziałania. Skoro art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty wymaga działania ministra „w porozumieniu” z właściwymi władzami Kościołów i innych związków wyznaniowych, prawodawca wykluczył model jednostronnego rozstrzygania. Uzgodnienia przewidziane w Konkordacie wzmacniają tę konsensualną konstrukcję w zakresie stosunków państwa z Kościołem Katolickim, ale jej nie zastępują.

Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski oraz powołana w 2024 r. Podkomisja ds. religii w szkole powinny być narzędziami zapobiegania konfliktowi, a nie jedynie forum odnotowania rozbieżności. Dnia 16 października 2024 r. Komisja Wspólna postanowiła utworzyć Podkomisję ds. religii w szkole, a 7 listopada 2024 r. odbyło się jej pierwsze spotkanie, poświęcone

w Polsce negatywne konotacje historyczne. W literaturze problematyce tej poświęcona jest m.in. publikacja Piotra Stanisza (Stanisz 2009).

proponowanym przez MEN zmianom w organizacji lekcji religii (Komunikat 2024a; Komunikat 2024b). Drugie posiedzenie Podkomisji odbyło się 28 listopada 2024 r. Komunikat strony kościelnej wskazywał na brak porozumienia i zapowiedź odwołania się w trybie pilnym do Komisji Wspólnej. Po posiedzeniu Komisji Wspólnej 9 grudnia 2024 r. strona kościelna również wskazywała na brak porozumienia (Komunikat 2024c; Komunikat 2024d).

Z perspektywy ustrojowej nie chodzi więc o prostą tezę, że dialog formalnie nie było. Był. Problem polega na tym, że dialog nie przełożył się na porozumienie, a brak porozumienia nie powstrzymał jednostronnego działania prawodawcy wykonawczego.

2.4. Słabość strategiczna Kościoła jako problem prawny, a nie tylko duszpasterski

Czwartą tendencją, być może najtrudniejszą do wypowiedzenia w środowisku kościelnym, jest osłabienie strategicznej zdolności Kościoła do korzystania z przysługujących mu gwarancji prawnych. Nie chodzi o stwierdzenie, że Kościół pozostał bierny. Tak nie było. Były komunikaty Prezydium KEP, stanowiska strony kościelnej, udział w pracach Komisji Wspólnej, zapowiedzi dalszych kroków prawnych i publiczne wskazywanie na naruszenie praw rodziców oraz uczniów.

Prezydium KEP w styczniu 2025 r. podkreślało, że redukcja wymiaru nauczania religii do jednej godziny tygodniowo oraz nakaz organizowania lekcji religii przed albo po zajęciach obowiązkowych ogranicza prawa rodziców wynikające z art. 53 ust. 3 w związku z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP oraz prawo uczniów do systemowego wsparcia w integralnym rozwoju (Komunikat 2025).

Problem polega jednak na czymś innym. Reakcje te miały w znacznej mierze charakter defensywny, komunikacyjny i doraźny. Nie widać było wystarczająco spójnej i długofalowej strategii prawnej, instytucjonalnej i międzynarodowej, odpowiadającej randze konstytucyjnych i konkordatowych gwarancji. Jeżeli Kościół dysponuje gwarancjami konstytucyjnymi, konkordatowymi i ustawowymi, powinien korzystać z mechanizmów ich systematycznej egzekucji. Samo

publiczne stwierdzenie, że władza działa z motywacji ideologicznej, nie zastępuje działania prawnego.

Na poziomie prawa kanonicznego należy dodatkowo pamiętać, że troska o wychowanie chrześcijańskie i formację religijną nie jest jedynie sprawą duszpasterskiej preferencji, ale elementem misji Kościoła. Kodeks Prawa Kanonicznego podkreśla prawo i obowiązek Kościoła w zakresie wychowania, rolę rodziców jako pierwszych wychowawców oraz znaczenie szkół i nauczania religii (kan. 793-806; kan. 794 § 1; kan. 796 § 1; kan. 804-805).

Zasadniczy problem nie leży jednak obecnie wyłącznie w treści prawa. Konstytucyjne, konkordatowe i ustawowe podstawy autonomii, współdziałania oraz ochrony praw rodziców są nadal stosunkowo mocne. Problem polega na stopniu ich praktycznego wykorzystania. Ostatnie spory edukacyjne tę diagnozę potwierdzają (Sobczyk 2008; Sobczyk 2011).

3. Katalog możliwych działań ochronnych

Na kanwie rozporządzeń z lat 2024-2025 trzeba postawić pytanie, czy wykorzystano wszystkie dostępne instrumenty ochrony konstytucyjnych, ustawowych i konkordatowych gwarancji nauczania religii. Możliwe działania należy uporządkować na pięciu płaszczyznach: krajowych organów ochrony praw, dialogu instytucjonalnego, ochrony międzynarodowej, stosunków dyplomatyczno-konkordatowych oraz aktywności eksperckiej i społecznej.

Pierwszą płaszczyznę wyznaczają działania przed krajowymi organami ochrony praw. Zasadne było konsekwentne kierowanie wystąpień do Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka, z akcentem nie tylko na prawa Kościoła, lecz przede wszystkim na prawa rodziców, uczniów i nauczycieli religii. Warto zauważyć, że Rzecznik Praw Obywatelskich zwracał uwagę, iż prawo do nauki religii w szkole publicznej stanowi element wolności sumienia i religii,

a regulacje dotyczące korzystania z tej wolności powinny mieć dostatecznie określoną podstawę ustawową (RPO 2024-2026)³.

Druga płaszczyzna obejmuje dialog instytucjonalny. Komisja Wspólna, Podkomisja ds. religii w szkole oraz komisje konkordatowe powinny być wykorzystywane nie jedynie do wymiany stanowisk, lecz do formułowania konkretnych projektów rozwiązań, protokołów rozbieżności, opinii eksperckich i propozycji legislacyjnych (Borecki 2022). Sam fakt posiedzenia nie jest jeszcze realizacją zasady współdziałania.

Trzecia płaszczyzna dotyczy instrumentów ochrony międzynarodowej. W sprawach dotyczących praw rodziców, wolności religii, zakazu dyskryminacji i pluralizmu edukacyjnego nie można z góry wykluczyć wykorzystania standardu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Oczywiście skarga do Strasburga wymagałaby starannego określenia skarżących i wykazania statusu ofiary, ale sprawy Grzelak, Folgerø, Papageorgiou i Lautsi pokazują, że edukacja religijna pozostaje trwałym przedmiotem ochrony konwencyjnej w perspektywie praw rodziców, wolności sumienia, pluralizmu i zakazu dyskryminacji.

Czwarta płaszczyzna ma charakter dyplomatyczno-konkordatowy. Skoro spór dotyczy wykonywania Konkordatu, naturalnym elementem reakcji powinna być refleksja nad rolą Nuncjatury Apostolskiej oraz nad mechanizmami przewidzianymi dla rozwiązywania spraw wymagających uzgodnienia między Stolicą Apostolską, Konferencją Episkopatu Polski i państwem polskim.

Piąta płaszczyzna obejmuje działania eksperckie i społeczne. Kościół dysponuje znacznym zapleczem intelektualnym: kanonistami, konstytucjonalistami, wyznaniowcami, pedagogami, katechetykami, nauczycielami religii i środowiskami rodziców. W sytuacji konfliktu nie wystarczy komunikat. Potrzebne są analizy prawne, projekty aktów normatywnych, opinie dla parlamentarzystów, interwencje procesowe, monitoring praktyki szkolnej i język zrozumiały dla rodziców.

³ W szczególności wystąpienie z lutego 2026 r. w sprawie regulacji dotyczących lekcji religii.

Dlatego najpoważniejszy problem ostatnich lat nie polega wyłącznie na niechęci części organów państwa do Kościoła. Taka niechęć może występować i należy ją rzetelnie badać. Problem głębszy polega jednak na tym, że Kościół nie zawsze potrafi działać jak podmiot wyposażony w silne gwarancje konstytucyjne, konkordatowe i społeczne. Jeżeli państwo testuje granice modelu współdziałania, odpowiedzią nie może być jedynie komunikat o ideologicznej walce. Odpowiedzią musi być strategia prawna, instytucjonalna, ekspercka i społeczna. W przeciwnym razie nawet najlepsze gwarancje pozostają gwarancjami niewykorzystanymi.

Zakończenie

Przeprowadzone analizy, poza wskazaniem możliwych działań służących przywróceniu konsensualnego określania rozwiązań przez stronę rządową i kościelno-wyznaniową, uzasadniają sformułowanie kilku wniosków weryfikujących tezę postawioną we wstępie.

Po pierwsze, wszelkie istotne zmiany dotyczące statusu nauczania religii w szkole publicznej powinny być dokonywane nie w logice nagłego rozporządzeniowego faktu dokonanego, lecz z dochowaniem wymogu działania „w porozumieniu” z właściwymi władzami Kościołów i innych związków wyznaniowych, wynikającego z art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty. W odniesieniu do Kościoła Katolickiego konieczne jest ponadto respektowanie zakresu uzgodnień przewidzianych w art. 12 ust. 3 i art. 27 Konkordatu (Borecki 2022; Pilich 2025; Piszko 2018).

Po drugie, warto powrócić do pogłębionej dyskusji nad ustawowym doprecyzowaniem granic delegacji dla ministra w sprawach religii i etyki. Ostatnie konflikty pokazały, że pojęcie „warunków i sposobu wykonywania” zadań przez szkoły jest interpretowane szeroko i może obejmować także rozwiązania pośrednio wpływające na znaczenie religii w systemie szkolnym. Jeżeli ustawodawca chce uniknąć przyszłych sporów, powinien precyzyjniej określić materię ustawową i materię rozporządzeniową.

Po trzecie, konieczne jest konsekwentne pilnowanie praw uczniów nieuczestniczących w religii. Ochrona pozycji religii w szkole nie

może prowadzić do pośredniej stygmatyzacji kogokolwiek. Polska regulacja zawiera zakaz dyskryminacji oraz nakaz zapewnienia opieki lub zajęć wychowawczych dla uczniów niekorzystających z religii lub etyki; gwarancje te muszą być realnie wykonywane, a nie tylko formalnie zapisane.

Po czwarte, trzeba bronić samej idei wychowania, a nie jedynie technicznych parametrów organizacji lekcji religii. Prawo oświatowe nie jest aksjologicznie neutralną instrukcją zarządzania szkołą. Współkształtuje wizję człowieka, rodziny, wspólnoty i dobra wspólnego. Dlatego pytanie o miejsce religii w edukacji jest w gruncie rzeczy pytaniem o to, czy państwo traktuje wychowanie jako formację osoby, czy tylko jako dostarczanie kompetencji. Podstawę ochrony pierwszego z tych ujęć stanowią w szczególności art. 48 ust. 1, art. 53 ust. 3-4 i art. 70 Konstytucji RP, art. 12 ustawy o systemie oświaty oraz art. 12 Konkordatu.

Relacje państwo–Kościół w przestrzeni edukacyjnej ostatnich lat pokazują, że najtrudniejsze nie jest dziś samo uzasadnienie obecności religii w szkole publicznej. Uzasadnienie to znajduje oparcie przede wszystkim w art. 53 ust. 3-4 Konstytucji RP, art. 12 ustawy o systemie oświaty oraz – w odniesieniu do Kościoła Katolickiego – w art. 12 Konkordatu. Najtrudniejsze jest obronienie takiego modelu państwa, które respektuje własną bezstronność, a zarazem pozostaje zdolne do współdziałania z Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi tam, gdzie chodzi o prawa rodziców, dobro dziecka i integralny wymiar wychowania. Właśnie w tym należy widzieć jedno z ważniejszych zadań polskiej nauki prawa wyznaniowego, konstytucyjnego i kanonicznego na najbliższe lata.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Not applicable.

Acknowledgments: Not applicable.

AI tools: The author used generative AI tools to support citation-format checking.

All substantive claims, interpretations and the final wording were reviewed and approved by the author. Responsibility for the content rests with the author.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

References

Sources

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983. AAS 75/II (1983): V-XXX. 1-317. Translation: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Zaktualizowany przekład na język polski. 2022. Poznań: Pallottinum (=CIC/83).
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, wyrok Wielkiej Izby z dnia 29 czerwca 2007 r., Folgerø i inni przeciwko Norwegii (Skarga nr 15472/02) (=ETPC 2007).
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, wyrok z dnia 15 czerwca 2010 r., Grzelak przeciwko Polsce (Skarga nr 7710/02) (=ETPC 2010).
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, wyrok Wielkiej Izby z dnia 18 marca 2011 r., Lautsi i inni przeciwko Włochom (Skarga nr 30814/06) (=ETPC 2011).
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, wyrok z dnia 31 października 2019 r., Papa-georgiou i inni przeciwko Grecji (Skargi nr 4762/18 i 6140/18) (=ETPC 2019).
- Komunikat z posiedzenia Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski z dnia 16 października 2024 r., <https://episkopat.pl/doc/219759>. Komunikat-z-posiedzenia-Komisji-Wspolnej-Przedstawicieli-Rzadu. Accessed: 31 May 2026 (=Komunikat 2024a).
- Komunikat Ministerstwa Edukacji Narodowej po spotkaniu Podkomisji ds. religii w szkole z dnia 7 listopada 2024 r., <https://www.gov.pl/web/edukacja/komunikat-po-spotkaniu-podkomisji-ds-religii-w-szkole-powolanej-przez-komisje-wspolna-przedstawicieli-rzadu-rzeczypospolitej-polskiej-i-konferencji-episkopatu-polski>. Accessed: 31 May 2026 (=Komunikat 2024b).
- Komunikat strony kościelnej po spotkaniu Podkomisji ds. religii w szkole z dnia 28 listopada 2024 r., <https://episkopat.pl/doc/221601>. Komunikat-strony-koscielnej-po-spotkaniu-Podkomisji-ds-religii. Accessed: 31 May 2026 (=Komunikat 2024c).
- Komunikat strony kościelnej z posiedzenia Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski z dnia 9 grudnia 2024 r., <https://episkopat.pl/doc/222048>. Komunikat-strony-koscielnej-z-posiedzenia-Komisji-Wspolnej. Accessed: 31 May 2026 (=Komunikat 2024d).
- Komunikat Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dotyczący zmian wprowadzonych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w organizacji lekcji religii w szkołach publicznych, 19 stycznia 2025 r., <https://episkopat.pl/doc/223528>. Komunikat-Prezydium-Konferencji-Episkopatu-Polski-dotyczacy. Accessed: 31 May 2026 (=Komunikat 2025).
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. 1998 Nr 51, poz. 318).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm.).

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (t.j. Dz.U. 2020, poz. 983) (=Rozporządzenie 1992).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 22 marca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. 2024, poz. 438) (=Rozporządzenie 2024a).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. 2024, poz. 1158) (=Rozporządzenie 2024b).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. 2025, poz. 66) (=Rozporządzenie 2025).
- Trybunał Konstytucyjny, orzeczenie z dnia 20 kwietnia 1993 r. (U 12/92) (=TK 1993).
- Trybunał Konstytucyjny, uchwała z dnia 2 marca 1994 r. (W 3/93) (=TK 1994).
- Trybunał Konstytucyjny, wyrok z dnia 2 grudnia 2009 r. (U 10/07) (=TK 2009).
- Trybunał Konstytucyjny, wyrok z dnia 27 listopada 2024 r. (U 10/24) (=TK 2024).
- Trybunał Konstytucyjny, wyrok z dnia 22 maja 2025 r. (U 11/24) (=TK 2025a).
- Trybunał Konstytucyjny, wyrok z dnia 3 lipca 2025 r. (U 2/25) (=TK 2025b).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. 2023, poz. 265) (=Ustawa 1989a).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1966) (=Ustawa 1989b).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. 2025, poz. 881) (=Ustawa 1991).
- Wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministerstwa Edukacji dotyczące organizacji nauki religii w szkołach publicznych, 2024-2026, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-szkoly-nauka-religii-men-ponowne>. Accessed: 31 May 2026 (=RPO 2024-2026).

Literature

- Abramowicz, Andrzej. 2012. "Prawo do nauki religii w publicznych szkołach i przedszkolach a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych." *Studia z Prawa Wyznaniowego* 15: 235-254.
- Bernaciński, Łukasz. 2024. "Uwagi do projektu rozporządzenia Ministra Edukacji zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (wersja z dnia 30 września 2024 r.)." *Kultura Prawna* 7. <https://doi.org/10.37873/legal.2024.7.136>.
- Borecki, Paweł. 2018. "W sprawie autonomii i niezależności związku wyznaniowego – uwagi na tle postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15." *Przegląd Prawa Cywilnego* 1: 88-100.

- Borecki, Paweł. 2022. "Zasada współdziałania państwa ze związkami wyznaniowymi i jej wyraz we współczesnym konstytucjonalizmie europejskim." *Przegląd Prawa Publicznego* 7–8: 137–149.
- Borecki, Paweł. 2024. "Opinia prawna w sprawie zgodności z odpowiednimi postanowieniami Konstytucji RP, Konkordatu polskiego oraz właściwych ustaw Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 26 lipca 2024 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizacji nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach." *Studia Prawa Publicznego* 3(47): 131–152. <https://doi.org/10.14746/spp.2024.3.47.6>.
- Brzozowski, Wojciech. 2006. "Konstytucyjna zasada dobra wspólnego." *Państwo i Prawo* 11: 17–28.
- Bzdryk, Grzegorz. 2017. "Prawne gwarancje autonomii i niezależności Kościoła katolickiego w Polsce w zakresie władzy jurysdykcyjnej w sprawach małżeńskich." *Przegląd Sejmowy* 4: 19–38.
- Falski, Jacek. 2018. "Prawa indywidualne wobec zasady autonomii kościołów i innych związków wyznaniowych w orzecznictwie ETPC." *Państwo i Prawo* 4: 47–66.
- Janiga, Waldemar. 1995. "Nauczanie religii w szkołach publicznych." *Roczniki Nauk Prawnych* 5: 101–130.
- Krukowski, Józef. 1999. *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Matysiak-Frączzak, Magdalena. 2025. "Kilka uwag o krzyżach w pomieszczeniach budynków urzędów publicznych na tle orzecznictwa ETPCz i TSUE." *Palestra* 5: 61–78.
- Mezglewski, Artur. 2009. *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*. Lublin.
- Mezglewski, Artur, Henryk Misztal, and Piotr Stanisław. 2011. *Prawo wyznaniowe*. 3rd ed. Warszawa: C.H. Beck.
- Olszówka, Marcin. 2025. "Głosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 listopada 2024 r., U 10/24 (tryb nowelizacji rozporządzenia o nauce religii)." *Law. Education. Security* no. 127: 205–225.
- Pilich, Mateusz. 2025. "Komentarz do art. 12." In *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, edited by Łukasz Kierznowski and Mateusz Pilich. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Pisarek, Maria. 2014. "Obecność nauczania religii w publicznym systemie oświaty w świetle obowiązującego prawa." *Studia z Prawa Wyznaniowego* 17: 197–227.
- Piszko, Agnieszka. 2018. "Komentarz do art. 12." In *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Sobczyk, Paweł. 2008. "Wolność religijna a nauczanie w szkole." *Prawo Kanoniczne* 51(1-2): 211–227.

- Sobczyk, Paweł. 2011. "Wliczanie rocznych ocen z religii do średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym." In *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, edited by Marek Bielecki, 195–210. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Stanisz, Piotr. 2009. *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Stanisz, Piotr, and Dariusz Walencik. 2024. "Tryb nowelizacji rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach." *Studia z Prawa Wyznaniowego* 27: 361-379. <https://doi.org/10.31743/spw.17760>.
- Stanisz, Piotr, and Dariusz Walencik. 2026. "Przebieg prac nad projektami rozporządzeń zmieniających rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (2024-2025)." *Studia Prawnicze KUL* 1: 201-227. <https://doi.org/10.31743/sp.19094>.
- Szymanek, Jarosław. 2012a. "Trybunał Konstytucyjny wobec kwestii światopoglądowych (uwagi na marginesie sprawy U 10/07)." *Studia Prawnicze* 1: 5–32.
- Szymanek, Jarosław. 2012b. "Trybunał Konstytucyjny wobec religii w szkole publicznej (kwestie wybrane)." *Studia z Prawa Wyznaniowego* 15: 81-112.
- Warchałowski, Krzysztof. 2002. "Wolność uzewnętrzniania religii i przekonań religijnych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka." *Kwartalnik Prawa Publicznego* 1-2: 189-212.
- Więcek, Kamil. 2013. "Nauczanie religii katolickiej w polskiej szkole publicznej w kontekście prawa rodziców do wychowania religijnego dzieci – aspekty historyczne i wybrane aktualne problemy." *Studia z Prawa Wyznaniowego* 16: 185-212.
- Zieliński, Maciej. 2017. *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Abstrakt

Tło i uzasadnienie podjętego tematu: W latach 2024-2025 Minister Edukacji wydała trzy rozporządzenia zmieniające zasady nauczania religii w szkołach publicznych. Brak wymaganego porozumienia z właściwymi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi doprowadził do poważnego sporu dotyczącego zarówno obecności religii w edukacji, jak i konstytucyjnego modelu relacji państwo–Kościół.

Główny cel badań: Ocena zgodności działań regulacyjnych państwa dotyczących nauczania religii z konstytucyjnymi, konkordatowymi i ustawowymi zasadami współdziałania, ze szczególnym uwzględnieniem ustawowego wymogu działania „w porozumieniu”.

Metody: Zastosowano przede wszystkim metodę dogmatyczno-prawną, obejmującą analizę obowiązujących przepisów, orzecznictwa oraz literatury.

Kluczowe wyniki: Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniach z lat 2024-2025 potwierdził znaczenie konsensualnego określania relacji państwa z Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi oraz stwierdził niezgodność trzech rozporządzeń z normami

wyższego rzędu. Pozycja religii w edukacji publicznej służy nie tylko realizacji zasad instytucjonalnych, lecz także ochronie praw dzieci i rodziców związanych z wychowaniem i nauczaniem.

Najważniejsze wnioski: Ochrona konstytucyjnego i międzynarodowego modelu relacji państwo-Kościół wymaga poszanowania ustawowego obowiązku działania „w porozumieniu” przy kształtowaniu pozycji religii w edukacji publicznej oraz konsekwentnego wykorzystywania instrumentów prawnych i instytucjonalnych.

Słowa kluczowe: konstytucja, konkordat, Minister Edukacji, w porozumieniu, zasady relacji państwo-Kościół, edukacja, religia

STATE-CHURCH RELATIONS IN THE FIELD OF EDUCATION IN RECENT YEARS. FROM A CONSENSUAL MODEL TO A CRISIS IN ITS APPLICATION

Abstract

The problem addressed: In 2024-2025, the Minister of Education issued three regulations amending the rules governing religious instruction in public schools. Failure to reach the statutorily required agreement with the competent churches and other religious associations triggered a dispute concerning both the presence of religion in education and the constitutional model of state-Church relations.

The aim of the research conducted: To assess whether the state's regulatory measures concerning religious instruction complied with constitutional, concordat and statutory principles of cooperation, with particular attention to the requirement to act “in agreement”.

Methods: The study primarily employs the doctrinal legal method, including analysis of applicable legislation, case law and scholarship.

The results of the research: In its rulings of 2024-2025, the Constitutional Tribunal confirmed the importance of consensual determination of relations between the state and churches and other religious associations and found three regulations inconsistent with higher-ranking norms. The position of religion in public education serves institutional principles and protects the rights of children and parents concerning education and upbringing.

The conclusions drawn from the research: Protecting the constitutional and international model of state-Church relations requires compliance with the statutory duty to act “in agreement” when shaping the position of religion in public education, together with consistent use of legal and institutional instruments.

Keywords: constitution, concordat, Minister of Education, in agreement, principles of state-Church relations, education, religion.

